

Никола М. Поткоњак

ЧУДЕСНОСТ И ЗАГОНЕТНОСТ ВАСПИТАЊА

Више од пола века, изгледа узалуд, ја трагам за одговором на питање: *шта је васпитање?* И после толико деценија трагања нисам дошао до задовољавајућег одговора.

Да ли да се тешим тиме што прави одговор на то полазно педагошко питање нису нашли ни моји велики претходници, као ни моји савременици.

Васпитање је, изгледа, чудесан и загонетан дар, којим је бог обдарио човека и омогућио му да се развија и да се разликује од свих осталих живих бића на овој нашој сићушној планети у бесконачности Космоса.

У праву су сви они који трагајући за одговором на питање *шта је васпитање*, постављају још сложеније и за одговор далеко теже питање: *шта је људски род, шта је човек, у чему је смисао његовог рођења, живота, рада и постојања на овом свету?*

Основно питање за педагогију, нимало лакша за одговор, јесте: *шта је дете, шта је његова природа, које тајне и развојне могућности та природа крије од нас?*

И поред свих проучавања и сазнања о људској природи, о генима, њиховој структури, ДНК анализама, о генетској једначини човека, ми још увек мало знамо о природи човека.

Чувени антички мудрац, који је своју мудрост платио животом – принуђен да испије чашу отрова - упутио је давно човеку позив: *Упознај себе!*

У протеклом времену од давдесет и пет векова многи су покушали да се одазову том позиву мудрог Сократа. Узалуд. Од свих ствари које је човек успео да сазна о свету у коме живи, ипак, он најмање зна о себи самоме. Човек је и данас највећа и вишеструка тајна за самога себе. Једна од човекових тајни је и васпитање. Још увек се воде и стално обнављају расправе између креациониста и еволуциониста о пореклу човека и његовог рода.

Сви они који се чуде што се и данас неко усуђује да постави питање о човеку као појединцу и његовом роду, о

природи детета и њеним тајнама, о откривању тих тајни и о васпитавању детета у човека, о развоју човека као појединца и његовог рода, иако су уверени да им је ту све јасно и да се о томе све зна - или о детету и васпитању не знају ништа, или и не наслућују у чему би могла бити суштина васпитавања детета и обликовања његове људске личности.

Има ствари за које се верује да *сваки* човек о њима зна *све*. Тако се мисли и за васпитање. Давно је и тачно речено, да оно о чему *сви мисле да знају све*, у ствари веома мали број људи зна тек понешто.

Васпитање, поновићу то још једном, тај божански дар дарован човеку, још увек је једна велика човекова тајна и загонетност.

Где се може тражити одговор и одгонетка те човекове тајне, тим и очекивати одговор на питање *шта је васпитање?*

Прихватамо гледишта оних који су одгонетку те велике и вечне људске тајне и загонетке - јер васпитање је старо колико и сам човек – тражили и налазили у природи детета и у сакривеним моћима те природе да се деца може васпитањем развити у Човека (велико слово Ч), али и у нечовека.

Не може се не прихватити, бар условно, одговор да у дечјој природи, која крије ту велику људску тајну која се назива васпитање, делују два чудесна и тајновита нагона: *нагон самоодржања и нагон продужавања врсте!*

Али шта рећи о тој нагонској основи васпитања када се зна да се она развијала и мењала миленијумима и миленијумима?

Да ли данас уште можемо, бар приближно, замислити колико је времена било потребно да се те нагонска природа детета оплемени и социјализује?

„Хомо еректус“ – усправни човек, за кога се верује да је знао и за неку врсту говора као средства комуникације, појавио се на земљи пре око два милиона година. „Хомо сапинес“ – разуман човек – чији смо непосредни баштаници, појавио се „само“ пре око тридесет и пет хиљада година!

Хришћанство, као и неке друге велике светске религије, трагајући за одговором на постављена питања о суштини васпитања, полазе, исто тако, од човечије – дечје природе, али не и од еволуционистичког становишта.

Бог је створио човека по „свом образу“ и свакоме је, приликом рођења у његову природу усадио божанску искру, односно делић божанске енергије. Тиме је сваком човеку

омогућио да се развија и обликује, путем васпитања, као богочовек.

Хришћанска црква, учи, да ником унапред није загарантован његов развој и животни ход божанским путем. Не. То је само од природе човеку дата могућност. Али пошто човек рођењем на свет доноси и честицу прародитељског греха његов развој и животни пут могу кренути и путем греха и неврлине. И то је могућност која је сваком човеку рођењем дата.

Бог је човеку, по веровању Хришћана, подарио једну од највећих људских врлина – *слободу*. Човек је, по природи својој, слободан да бира, током живота на овој земљи, којим путем ће ходити, божанским или путем сотоне. Човек је, сваки за себе, одговоран за животни пут који изабере и којим ходи. Он је слободан и само је он одговоран за себе самога пред Богом.

Односи ли се то и на људски род?

Хришћанска црква помаже човеку, управо путем васпитања, да крене правим – божанским – путем. Она своје вернике учи божијим и црквеним заповестима, којих би требало да се придржавају, а упозорава их и на „седам смртних грехова“ које би требало да избегавају.

По неким хришћанским педагозима, управо у окриљу православља, човек се рађа са четири основне прафункције духа: *истинитост, доброта, лепота и светост*. Васпитањем се у сваког човека морају развијати управо те прафункције духа, јер у њима је садржана, сваком човеку дата, божанска искра.

И велики *Х. Песталоци (1746-1827)* тражи одговор на постављено питање у природи детета. У тој природи, по њему, има животињског, али има и „унутрашњих снага“ које, ако се васпитањем развијају, могу учинити да свако постане не само човек, већ „савршен човек“!

Васпитање, по њему, има као основни задатак да потпомаже развијање дечје природе. Оно то може само ако је усклађено са „вечним законима природног развоја“ човека. Без васпитања ниједно дете не може да развија „унутрашње снаге“ своје природе. То развијање зависи и од „рода“, који треба да створи разноврсност могућности за развијање дечјих природа, тако да свако може да нађе могућност која одговара његовим унутрашњим снагама. Развијање зависи и од самог детета. Васпитање није могуће ако дете није активно у развијању својих „снага“. Песталоци пише: „Ја се морам као дело самога себе издићи до сваке савршености за коју је моја природа способна“. Васпитање нема потребу да у дечју природу уноси било шта

споља. Оно, организујући одговарајућа вежбања, треба само да потпомогне развој „унутрашњих снага“ сваког детета.

Полазећи од дечје природе у трагању за одговором на постављено питање *шта је васпитање* контраверзни, али генијални *Ж.Ж.Русо (1712- 1778)* унеће у то моралну категорију. Он ће свога *Емила*, то педагошко јеванђеље многих, прво и досад једино педагошко дело спаљено на јеретичкој ломачи, почети противречним ставом: *Tout est bien sortant des mains de l'Auther des choses, tout degenerate entre les mains de l'homme* – “Све је добро што излази из руку Творца ствари, све се квари у рукама човека“!

Природа детета је, дакле, добра. Њу треба пустити да се сама од себе слободно развија у природним условима. Васпитање које организује заједница само спутава такав спонтани и природни развој детета. Васпитање више штети него што користи. У крајњој линији – организовано васпитање детета није потребно.

Више педагошких тереотичара током 19 и почетком 20 века тражи и налази одговор на питање *шта је васпитање*, исто тако, у природи детета. За њих васпитање има смисла само ако је *child-centred, interests-centred, self-development-centred*, за Клапареда само ако је школа „по мери“ сваког детета, за О'Нила ако је то слободна самерхилска „школа која одговара детету“ итд.

Њима се оштро супротстављају они који полазе од још у Антици истакнутог става да је сваки човек *zoon-politikon*. И они полазе од природе детета и тврде да свако наслеђује и носи у себи делић свог етноса, „народне душе“, свако је крвно везан за своју заједницу. Заједница је целина, појединац само њен делић, па да би појединац постао оно што му је природа дала и омогућила, васпитавање сваког за заједницу смисао је, суштина и циљ сваког васпитања. Штавише, неки представници социјалне педагогије тврдили су да се васпитањем може мењати и заједница – друштво. Доказ више да је то права суштина васпитања.

Негде између та два схватања васпитања налазе се они које не мучи распетост између развијања или људске есенције или људске егзистенције. Они сматрају да је у васпитању најважнији *садржај*, јер само путем тог садржаја може се развијати и обликовати личност детета. Те садржаје чине, по једнима, општечовечанске и националне културне, по другима

научне, по трећима уметничке, односно религијске, моралне итд. тековине и вредности.

Та стална борба и дилема да ли васпитање треба усредсредити на развијање човекове есенције (индивидуалитета сваког) или човекове егзистенције (припреме сваког за живот у друштвеној заједници), при чему је ово друго потпуно превагнуло на масовном плану током 20 века (фашистичка и стаљинистичка друштва и државе). Зато сам га је и назвао „ни век детета“ како га је утопистички замишљала Елена Кеј, ни „век педагогије“. Све се то, на жалост нас педагога, задржало и актуелно је и на почетку 21 века.

Педагошко клатно се опасно и веома дуго задржало на полу погрешно схваћене социјализације, претворене у масовну манипулацију уместо у васпитавање и младих и одраслих.

Век који је управо почео, глобализација и господарење моћних – и војно, и економски и политички – над слабима и малима, и појединцима и њиховим заједницама, упорно задржавају педагошко клатно далеко од дечје природе и људске есенције. Васпитање уместо да је чинилац очовечавања постаје снажан чинилац онечовечавања и духовног отуђења човека од себе самога. Све то у условима када се најсилинији и најмоћнији закљичу и у свом нечовештву заклањају иза права човека и права народа, које, управо ти најмоћнији, најмање поштују и уважавају. Моћници злоупотребљавају васпитање данас – тај чудесни и загонетни божански дар човеку - и уместо очовечења они га користе за онечовечење и појединаца и њихових заједница, целог људског рода.

Узалуд смо чекали новог педагошког визионара, попут једног Песталоција, Русоа или Коменског, током 20. века. Још узалудније ће их људи чекати, како сада изгледа, током 21. века. У том веку, који већ данас неки означавају као век „когнитивне цивилизације“, веком „когнитивно-биолошке револуције“, „веком знања, интернета и градње“, „веком стваралаштва“ и сл., започети процес онечовечавања и манипулације човеком путем васпитања - напуштање природе детета и могућности и тајни које она носи собим као основе његовог васпитавања - јачају и добијају на снази током прве деценије овога века. Основа и извориште одговора на питање - *шта је васпитање* – тешко да ће се ускоро вратити свом правом извору - *дечјој природи и њеној људској суштини*.

На крају и себе и вас питам: да ли је могуће помирити екстремни креационизам и еволуционизам у одговору на питање -

шта је васпитање? Може ли се прихватити, како је рекао Ж. Ж. Русо, да је „творац свих ствари“ учинио први корак створивши човека и уграђујући у његову природу део свој божанке енергије, човеку као појединцу подарио васпитање, а његовом роду еволуцију као могућности њиховог неомеђеног и слободног телесног и духовног развијања?

И даље, дакле, остаје отворено питање: *ШТА ЈЕ ВАСПИТАЊЕ*, где је његово људско *исходиште*, који је његов *прави смисао и циљ*?